

R. ZIMMERMANN, D. DORMEYER, G. KERN, A. MERZ, Ch. MÜNCH, E.E. POPKES (wyd.), *Kompendium der Gleichnisse Jesu*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 2007, ss. I–XIII, 1–1101.

Minęło już ponad 100 lat od ukazania się niezmiernie ważnego dzieła autorstwa A. JÜLICHERA pt. *Die Gleichnisreden Jesu*, t. I/II, Tübingen 1886–1899. Poglądy tego niemieckiego badacza okazały się dla refleksji nad przypowieściami Jezusa przełomowe i na bardzo długo zaznaczyły swój wyraźny ślad na tym obszarze badań egzegetyczno-teologicznych. Choć w świetle osiągnięć współczesnych badań wiele wniosków A. Jülichera jest już nie do utrzymania, to jednak nie można przecenić jego zasług w tej mierze. Nie ma chyba żadnego opracowania dotyczącego tej formy zwiastowania Jezusa z Nazaretu, w którym nie odwoływano by się do jego poglądów. Obecnie także nie brak takich egzegetów, którzy kierunkowi wytyczonemu przez niemieckiego naukowca pozostają niezmiernie wierni.

Od momentu ukazania się opracowania A. Jülichera badania nad przypowieściami Jezusa przeżyły prawdziwy rozkwit. Nie sposób wymienić wszystkich monografii czy też pojedynczych przyczynków poruszających tę problematykę. Z drugiej strony bardzo znamienym jest, że choć dysponujemy tak wieloma, często bardzo wnikliwymi opracowaniami, to jednak badania nad tą formą zwiastowania Mistrza z Nazaretu wciąż pozostają w istocie otwarte. Egzegeci są zgodni w wielu kwestiach, ale nadal brakuje daleko idącego konsensusu. Obecnie mamy do czynienia ze swego rodzaju polifonią zarówno w aspekcie metodologicznym, jak i hermeneutycznym. Wciąż nie udało się wypracować jednego, w pełni zadowalającego modelu metodologiczno-hermeneutycznego, który znalazłby zastosowanie w interpretacji przypowieści Jezusa. Po dziś dzień żaden badacz nie odważył się także na opracowanie tej problematyki na miarę monografii A. Jülichera.

Prezentowane tutaj opracowanie stanowi próbę wypełnienia tej luki. Jest ono — odpowiednio do tytułu — prawdziwym kompendium wiedzy na temat przypowieści Jezusa. Zawarty w nim materiał jest owocem dwóch międzynarodowych sympozjów naukowych dotyczących problematyki tej formy zwiastowania Jezusa z Nazaretu, które zorganizowano kolejno w 2005 oraz 2006 r. w Bielefeld. W przygotowaniu dzieła uczestniczyło ponad 45 autorek oraz autorów, specjalizujących się w badaniach nowotestamentowych.

Struktura formalna opracowania jest bardzo przejrzysta i logiczna. Jego zasadniczą część poprzedza wstęp (s. 3–46), który z jednej strony ma pełnić funkcję wprowadzenia do lektury, z drugiej zaś stanowi swoiste kompendium wiedzy dotyczącej egzegetyczno-teologicznej problematyki przypowieści Jezusa, uwzględniające współczesne poglądy w tej mierze. Poruszone są tutaj m.in. następujące tematy: Jezus jako zwiastujący w przypowieściach, szeroko rozumiany kontekst nowotestamentowego gatunku przypowieści, teologia Jezusowego zwiastowania w przypowieściach, problematyka hermeneutyczna przypowieści, szczegółowe omówienie gatunku literackiego przypowieści oraz podstawowe założenia metodologiczno-hermeneutyczne opracowania.

Zasadniczą część dzieła (s. 47–981) stanowi krytyczna interpretacja przypowieści Jezusa, które zostały przekazane zarówno w ewangeliach kanonicznych, jak i — co wydaje się szczególnie wartościowe oraz interesujące — w tzw. agrafach niekanonicznych, spośród których szczególne miejsce zajmuje pseudoepigraficzna *Ewangelia Tomasza*. Ich łączną liczbę autorzy ocenili na 104, przy czym jednocześnie pojawia się wyraźne zastrzeżenie, że opracowanie nie pretenduje do dzieła, w którym by zostały przedstawione wszystkie możliwe wypowiedzi Jezusa posiadające charakter mowy obrazowej (s. 29).

Zasadnicza część opracowania rozpoczyna się od omówienia tych przypowieści Mistrza z Nazaretu, które zawiera tradycja synoptyczna (s. 49–698). Kluczem dla jej strukturyzacji stała się teoria dwóch źródeł (zob. s. 49–58). Odpowiednio do tego w pierwszej kolejności omówione zostały przypowieści należące do tzw. tradycji podwójnej (źródło Q), w liczbie 28 (s. 59–254). Następnie przypowieści z Ewangelii Marka, w liczbie 17 (s. 262–391), Ewangelii Mateusza, w liczbie 51 (s. 383–509) oraz Ewangelii Łukasza, w liczbie 54 (s. 511–695). Przy czym wyraźnie należy zaznaczyć, że w trzech ostatnich przypadkach nie chodzi wyłącznie o teksty stanowiące dobro własne każdego z ewangelistów. Każdorazowo omawiane są wszystkie przypowieści występujące w danej ewangelii synoptycznej. Jest to podejście bardzo cenne, ponieważ pozwala ono zapoznać się z wieloaspektową specyfiką przekazu oraz rozumienia przypowieści przez poszczególnych synoptyków. Tego rodzaju metodologia pogłębiona jest dodatkowo przez opatrzenie każdego ze wskazanych rozdziałów wstępem, w którym wskazane są charakterystyczne dla danych ewangelistów synoptycznych cechy z zakresu problematyki literackiej, redakcyjnej i teologicznej, ze szczególnym ukierunkowaniem na problematykę przypowieści.

Kolejny rozdział opracowania obejmuje prezentację przypowieści występujących w Ewangelii Jana, w liczbie 18 (s. 697–858). Ta część może na pierwszy rzut oka budzić zastrzeżenia. Czy bowiem w czwartej Ewangelii zostały nam rzeczywiście przekazane przypowieści Jezusa z Nazaretu? Powszechnie wiadomym jest, że w piśmie tym ani razu nie pojawia się grecki termin παραβολή. Zamiast niego występuje natomiast określenie παροιμία, które oznacza „przysłowie”, „zagadkę”,

„sentencję”. Może też posiadać znaczenie „przypowieść”, choć nie w takim znaczeniu, jak παραβολή. Na konieczność wyraźnego odróżnienia obu terminów wskazywał już A. Jülicher. Autorzy opracowania jednakże wyraźnie podkreślają zasadność uwzględnienia tych fragmentów Ewangelii Jana, w których przekazane zostały obrazowe wypowiedzi Jezusa. Twierdzą, że termin παροιμία nie stanowi na kartach tego pisma określenia gatunkowego *par excellence*, lecz pełni funkcję pragmatyczno-hermeneutyczną. Czwarty ewangelista jest w pełni świadomy tego, że Jezus stosował w swym zwiastowaniu Królestwa Bożego mowę obrazową, ale jednocześnie unika opatrywania jej — jak czynią to Mateusz czy Łukasz — precyzyjnym wprowadzeniem, które zawierałoby wskazówki gatunkowe (por. s. 704).

W następnej części dzieła autorzy przechodzą już do piśmiennictwa pozabiblijnego. W pierwszej kolejności omawiane są przypowieści Mistrza z Nazaretu zawarte w *Ewangelii Tomasza*, w liczbie 41 (s. 849–931), a następnie w innych pismach czy fragmentach pseudoepigraficznych, w liczbie 15 (s. 933–981). I w tym przypadku właściwa prezentacja przypowieści poprzedzona jest wprowadzeniem w podstawowe zagadnienia literackie, redakcyjne oraz teologiczne.

W końcu opracowania zostało zamieszczonych kilka bardzo cennych aneksów: alfabetyczny wykaz przypowieści (s. 983–1002), alfabetyczny wykaz motywów występujących w przypowieściach (s. 1003–1010), informacje o autorach (s. 1011–1014), bibliografia (s. 1015–1084), wykaz skrótów (s. 1085–1088) oraz indeks miejsc biblijnych i pozabiblijnych (s. 1089–1101). Warto wspomnieć na tym miejscu, że choć obszerne, całościowe zestawienie bibliograficzne zostało umieszczone w części końcowej, to jednak każde z zamieszczonych w dziele indywidualnych opracowań opatrzone zostało wskazaniem bibliograficznym, umożliwiającym pogłębienie danego zagadnienia.

Jak wspomniano, autorzy prezentowanego dzieła pragną wypełnić pewną lukę w egzegetyczno-teologicznych badaniach nad przypowieściami Jezusa. Z jednej strony wskazują na brak opracowania, które w komplementarny sposób próbowałoby zająć się tą problematyką. A ta — co podkreślają współcześni badacze — jest niezwykle istotna. Jezus wszakże w przeważającej mierze posługiwał się w swym zwiastowaniu właśnie różnymi formami mowy obrazowej (s. 3). Z drugiej zaś — w obliczu swoistej metodologiczno-hermeneutycznej polifonii panującej w tym obszarze naukowej refleksji podkreślają potrzebę dążenia do odnalezienia zadowalającego modelu interpretacyjnego tej formy zwiastowania Nauczyciela z Galilei. I szczególnie ten drugi aspekt jest bardzo dostrzegalny w całości dzieła.

Dochodzi on do głosu już na płaszczyźnie terminologicznej. Polisemia greckiego terminu παραβολή od dawna przysparzała pewnych problemów. Na jej skutek, a także w efekcie prób wskazywania określonych cech formalnych poszczególnych przypowieści, w dziejach egzegezy pojawiły się różne propozycje gatunkowego rozróżniania mów obrazowych Jezusa. Dobrze znana jest zapoczątkowana przez A. Jülichera, a potem z biegiem czasu w określonym stopniu modyfikowana, kla-

syfikacja na wypowiedzi obrazowe, parable, podobieństwa w węższym znaczeniu oraz opowiadania przykładowe. Autorzy opracowania nie tyle w jednoznaczny sposób sprzeciwiają się tej systematyzacji, co przede wszystkim poddają ją rzeczowej dyskusji. Wysuwają propozycję — wydaje się, że w pełni uzasadnioną — aby w kontekście terminologicznym nie stosować kryteriów zewnętrznych, ale by odwołać się do samoświadomości autorów czy też redaktorów poszczególnych pism. W związku z tym najbardziej uzasadnione i sensowne jest stosowanie jednego terminu „parabola”, jako odpowiednika greckiego παραβολή. Zdaje się on najlepiej oddawać sposób rozumienia tego gatunku literackiego przez ewangelistów. Tym bardziej, że posługiwali się oni właśnie nim, choć od czasów Arystotelesa język grecki znał różne określenia na wypowiedzi o charakterze obrazowym (s. 20). Autorzy starali się również wskazać konstytutywne cechy paraboli. Są nimi: narracyjność, fikcyjność, realizm (nie stoi on w sprzeczności z fikcyjnością, ponieważ parabola zawsze odwołuje się do rzeczywistego świata adresatów, choć może w tym kontekście posługiwać się zmyślnym przebiegiem wydarzeń), metaforyczność, apelacyjność i otwartość na określenie znaczenia, wreszcie ściśle powiązanie z kontekstem, który determinuje ich interpretację (por. s. 25–28).

Drugim wymiarem dążenia do odnalezienia jedności wśród różnorodności jest metodologia pracy z przypowieściami, co jest decydująco powiązane również z ich hermeneutyką. Przede wszystkim autorzy uwypuklają znaczenie adresatów przypowieści Jezusa. Jego zwiastowanie jest ukierunkowane antropocentrycznie. Przypowieści mówią językiem ludzi. Posługują się obrazami zaczerpniętymi z ich świata, relacjonują konkretne wydarzenia, a przy tym całkowicie pomijają jakiegokolwiek teologiczne, abstrakcyjne rozważania. Przypowieści apelują do adresatów, czynnie angażują ich w ich interpretację. Ich celem jest doprowadzenie ich do nowego zrozumienia siebie, swej egzystencji i świata, w którym żyją. Mają one dotknąć centrum ich życia i doprowadzić do wiary (por. s. 10n). Ze względu na swój obrazowy oraz metaforyczny charakter, przypowieści cechują się znaczeniową wieloznacznością. Fakt ten ściśle koresponduje z ich apelacyjną strukturą. Jako że sens wypowiedzi obrazowej nie jest konstytuowany na poziomie dosłownym tekstu, zatem adresat przypowieści musi ów sens dopiero odnaleźć. Sens przypowieści jest otwarty. W swej istocie przypowieści zapraszają słuchaczy/czytelników do egzystencjalnego zaangażowania się w proces rozumienia oraz interpretacji. Nie wzywają ich one bynajmniej do wejścia w jakąś wyimaginowaną rzeczywistość, ale do tego, aby ujrzeli oni samych siebie i świat, w którym żyją, w nowym świetle, mającym swe źródło w przesłaniu przypowieści (s. 13).

Odpowiednio do tego, proponowany jest nowy model metodologiczno-hermeneutyczny w refleksji nad przypowieściami Jezusa, który jest określony mianem integracyjnego. Według redaktora opracowania, R. ZIMMERMANN, wszystkie dotychczasowe próby interpretacji można sklasyfikować w trzy grupy: historyczno-diachroniczną (np. A. JÜLICHER, J. JEREMIAS, CH.H. DODD, H.-J. KLAUCK), literacką,

cechującą się synchronicznym podejściem do tekstu, w której szczególne znaczenie przypada analizie lingwistycznej (np. D.O. VIA, R. FUNK, P. RICEOUR), oraz hermeneutyczną, podkreślającą znaczenie czytelnika w akcie interpretacji (np. E. FUCHS, E. ARENS, H. FRANKENMÖLLE, C. KÄHLER). Opracowany przez R. Zimmermanna model integracyjny pragnie uwzględnić i połączyć w całość spostrzeżenia oraz osiągnięcia wskazanych powyżej kierunków (zob. s. 14n).

I tak, w aspekcie historycznym nie stawia się już wprawdzie pytań o pierwotne brzmienie zwiastowania Mistrza z Nazaretu, ani też nie próbuje się dokonać rekonstrukcji procesu przekazu przypowieści, niemniej jednak punkt zainteresowania stanowi problematyka historyczno-socjalna oraz kwestia rozumienia i historycznego przekazu określonych motywów występujących w przypowieściach — ten ostatni etap zbliżony jest nieco do historii tradycji. Jeśli to możliwe — zwłaszcza w przypadku przekazów paralelnych — podejmowana jest także próba nakreślenia wczesnej historii oddziaływania tekstu (*Wirkungsgeschichte*) oraz jego recepcji (*Rezeptionsgeschichte*).

W aspekcie literackim przypowieści poddaje się — zaraz na wstępie pracy — dokładnej analizie językowo-narracyjnej. Przedmiot zainteresowania stanowi tutaj zarówno sposób ukształtowania narracji, jak i wszystkie znajdujące się w tekście sygnały oraz powiązania, które stanowią o jego metaforycznym charakterze. Aby uchronić tekst od wszelkich nadinterpretacji, ideologizacji oraz zbyt pobieżnego odczytania, już na tym etapie należy możliwie najdokładniej określić jego kształt językowy i strukturę estetyczną. Zaznaczyć należy, iż przypowieści nie są traktowane jako autonomiczne obiekty estetyczne, jak postulował to D.O. Via, lecz podkreśla się ich ściśle powiązanie z kontekstem literackim.

Wreszcie w aspekcie hermeneutycznym dokonuje się z jednej strony syntezy wniosków poczynionych na dwóch poprzednich etapach, z drugiej zaś wykorzystuje je dla głębszego zrozumienia tekstu. Na etapie tym wyraźnie dochodzi do głosu obcość tekstu dla współczesnego czytelnika. Analiza historyczna oraz językowa nie są celem samym w sobie, ale mają umożliwić dogłębne zrozumienie przesłania przypowieści. Zachowują one jednocześnie proces rozumienia przed błędną drogą. Innymi słowy, dla interpretatora analizy te pełnią swego rodzaju funkcję kompasu, chroniącego zarówno przed włączaniem w tekst treści w nim nieobecnych, jak i zachowującymi go przed zbyt pobieżną interpretacją (zob. s. 16).

Nakreślona powyżej koncepcja integracyjnego podejścia do przypowieści wyznacza kolejne etapy pracy z tekstem:

- tłumaczenie własne;
- analiza językowo-narracyjna;
- analiza historyczno-socjalna;
- analiza motywów, względnie tła znaczeniowego;
- podsumowująca interpretacja, względnie wskazanie horyzontów znaczeniowych;
- analiza przekazu paralelnego/przekazów paralelnych oraz historia oddziaływania.

Według tego schematu — czasem z niewielkimi modyfikacjami — omawiane są w opracowaniu wszystkie przypowieści. Warto również zaznaczyć, iż ich tytuły podawane są w dwóch wersjach: tzw. tradycyjnej oraz twórczej (kreatywnej), będącej efektem pogłębionej pracy z tekstem.

Podsumowując stwierdzić należy, że opracowanie *Kompendium der Gleichnisse Jesu* zasługuje na jak najbardziej pozytywną ocenę i przyjąć je należy z wielką radością. Jego autorom należy się wielkie uznanie nie tylko za ogromny wkład pracy, ale przede wszystkim za podjęcie samej inicjatywy, co podkreśla niezmienną wartość oraz duże znaczenie przypowieści Jezusa dla refleksji egzegetyczno-teologicznej, a przecież także homiletycznej. Dzieło stanowi istną kopalnię wiedzy, zarówno jeśli chodzi o różnego rodzaju uwarunkowania determinujące powstanie oraz proces przekazu tej formy zwiastowania Nauczyciela z Galilei, jak i tendencji współczesnej egzegezy w jej interpretacji. Autorzy z jednej strony przybliżają czytelnikowi świat, w którym przypowieści powstały, a tym samym wyznaczają kolejną ścieżkę wiodącą do lepszego poznania historycznego Jezusa oraz Jego zbawczej działalności w słowie i czynie. Z drugiej strony zaś próbują pokonać ów hermeneutyczny dystans dzielący pierwotnych adresatów przypowieści Jezusa od współczesnego słuchacza/czytelnika, czyniąc dla tego ostatniego ich przesłanie aktualnym. Zainaugurowane przez Jezusa i proklamowane w przypowieściach Królestwo Boże posiada jednoznaczne antropocentryczne oraz egzystencjalne ukierunkowanie. Przypowieści Mistrza z Nazaretu podejmują i wychodzą naprzeciw fundamentalnym kwestiom oraz problemom egzystencjalnym, które przecież w istocie pozostają niezmiennie. Dzięki przypowieściom Jezusa także współczesny człowiek może odnaleźć odpowiedzi na wiele nękających go pytań i niepokojów, może on ujrzeć swą kondycję w zupełnie nowej, nakreślonej w przesłaniu przypowieści perspektywie, naznaczonej radykalną nowością zbawczego wydarzenia Chrystusa.

Opracowanie to momentami nie jest łatwe w lekturze i jest skierowane w pierwszym rzędzie do grona specjalistów, niemniej jednak jest ono godne polecenia każdemu, kto interesuje się problematyką przypowieści Jezusa. Nie jest ono również pozbawione pewnych błędów, nieścisłości, czy nawet kontrowersyjnych poglądów, ale w żadnej mierze nie wpływają one na jego ogólną, niepodważalną wartość.

Dominik Nowak